

Centre d'Etudes, de Recherche et de
Formation en Langues Africaines

ENTRAIDE PROTESTANTE SUISSE

Gede burde seedtinde e kabaruuji burdi teentude kebaadi e badte dawruƴe genndiije badfanaade ngaynaaka e kisanal ngaluuji tawaadi e nder Senegaal e ciimtool dawrugol toɗɗingol, e ko buri heeraade, jom hattan ngenndi en e wallidiibe bambaare.

DAWRE'DE NGENNDI MOY'YE E NGAYNAAKA E NDER SENEGAAL: HAKKUNDE BEYDAAJE CEEDTINDE E JIIBE DUUMIIDE

Poodondire kese e hebde e ngaluuji ngenndi njilbinii potondire booyde gonnoode hakkunde golle ndema e ngaynaaka

Ngaynaaka ko gollal dentinoowal ngal 73,9% e pooye dowri senegaal mbadata¹. Hay so njuɓɓudi njaawnoori bamtaare bamanaama ngaynaaka e sara gure teeru dee, peeje ngaynaaka ooroori e rema-ayna'en furi heewde hannde, sabu ede ngoyi lime nayi dii, e no rewondiri nii 32 e 67%, e lime ndammiri cewndi ndii 35 e 62% (Jaagorgal Ngaynaaka e Jeñi Jawdi, 2016)². E kitaale bennude dee, deen peeje dañii ko feewnita e mumen ko wadi faayiida, ummoraade e badte jaajtingol nokkuuji demeteedi dii e nder diiwaanuuji keewdi e leydi hee (palol daande maayo Senegaal, diiwaan Jolof, diiwaanuuji Fudnaange Senegaal e Kaasamaas Dowrowo). Jaajngol ndema kaa jibini waylowaylo yi'eteengo sahaa sahaa kala e jokkondiral hakkunde ndema e ngaynaaka. Hay so tawii timmitine ina mbafee heen ne, ina teskaa hannde oo, koddigal hakkunde dee doo golle dadi beydi ko poodondire leydi e ngaluuji tawaadi.

Sikke alaa faandaare wonnde e koddigal golle ndema e ngaynaaka ko ko beydotoo doolnude no nokkuuji dowri dii ndartinirtee ni, tawa saabii dum ko dee doo gedde dadi burde teentude:

a) E fannu no leydeele ndema keewri haa hiɓɓii ni e no leydeele dee mbonirta ni, remoobe njidata ñande kala ko beydude jeñi ndema mumen, tawa be burata baaraade ko e no be beydiri gese dee. Ngaal jabbal noon woni ko e firtude no be ngaadorinoo golloraade ni, deen golle buratnoo arinde ko kuutoragol ngaluuji tawaadi e dental, kam e kisngol won e nokkuuji dowri tawa di naftortee ko durngo jawdi;

b) Fannu mo laamu nguu subii ina yillitira ndema wadta dum sosiyatee daraniido semmbinde ngaluuji ndema-taarindaagal jogaadi oo, ina hokka ndema kaa doole e no jogortoo njiimaandi e leydeele dowri kala doo dum wadi ngartam. Lelngo Senegaal Bamtotoodo (Plan Sénégal Emergent) (PSE) ngoo – winndannde tuugnorde dawrugol bamtaare ngalu e renndo leydi ndii – wadtoraani heen no ngaynaaka ooroori kaa foti feewtinireede no haanirta ni³. Sabu, ko PSE oo subii koo, toɗɗii ko hebbitde yellitgol ngaynaaka njaawka njaaduka e jamaanu, tawa kadi njeñcudi huɗo koo ina bura hokkeede nafaore, kam e beyde badeteede e ñaamri e kebe dañeteede e peewnitgol leyyi jawdi.

1. Senegaal – Winndito Huuɓtodinngo Yimbe e Kodorde, Ndema e Ngaynaaka.

2. Jaagorgal Ngaynaaka e Jeñi Jawdi, 2016 : Lelngo ngenndi bamtaare ngaynaaka e nder Senegaal. Winndannde hesɗitinaande nde suwaa saakteede.

3. Laawol beydugol keeweendi jeñi jawdi ngol ko kam ardinaa fof, hay so PSE oo ina haala e won e golle baawnaade jowitiide e darnugol jolne e kabirde ngaynaaka ooroori, moyYitingol cellal jawdi e timmitinal e tabitingol Sardi ngaynaaka ooroori e jubbingol dente e baawal liggotoobe heen bee.

Badfte jilbude dawruḁe ngenndi baḁanaaḁe ngaynaaka, hanki e hannde

Gila e sahaa njiimaagu, paandaale ñibde aynaabe e nokkuuji mumen, yahdinde e hebbinde peeje ndaynaaka, ina mbinnditaa e ko buri wonde ngoy'aaji dawruḁe ndenndi baḁanaaḁe ngaal gollal (Barral al., 1983)⁴. Tuggi e kitaale 1954, jolne badaaḁe Ferlo jowitiide e jarnirdi (darnugol resoo fooraasuujj keewḁi ndiyam ḁi masinjaaji ndognata) mbaylii ngonka leyḁeele dowri ḁee, ḁe mbayli kadi feere jirlagol ooroori waḁananoo. Joodagol besnguujj aynaabe e nokku burḁo heewḁe fooraasuujj ngol yahdi ko e ustogol leyḁeele ceerndirdḁe gonḁe e diiwaanuuji cawndondirdi ḁii, teerḁi noon e palol daande maayo Senegaal to banḁge Rewo e nokkuuji ndema e ngaynaaka gonḁi Worgo ḁii.

Saanga sooño mawngo waḁnoogo e kitaale 1972/73, yḁewndotoobe heewḁe ndoondi sabaabu bonnugol njubbeeje Ferlo ko badfte kebaaḁe e joy'ingol aynaabe e sara fooraasuujj ḁii kam e keewal jawḁi kebaḁal heen ngal. Deen ji'le waylowaylo njubbeeje ngaynaaka, ngaddanii ngaynaaka kaa dawrugol pawingol e tolno jamaanu, tawa fawaa ko e sikke wonde yellitgol ngaynaaka ooroori koolniindi naamnii ko ponndugol lime jawḁi ḁee e ngaluujj jogaadi ḁii, kam e moy'itingol jeñirgol e kuutoragol jawḁi ndii. Ndiin ḁowḁi dawrugol dallinaa ko e yḁewndagol feere deworewongel golle ngaynaaka

(ko waḁetee e SODESP koo) e tabitingol ebbo raasuujj (ko waḁetee e Ebbo yellitgol hoore mum e ngaynaaka). Nde laamu jokkata ḁee ḁoo golle ndee, engu rokkori heen doole naatnugol kettuki kesiri ndi ina deeytina jawḁi ndii kadi beyda jeñgol mum, fawaade e yaañorḁe keewḁe: yellitgol nehgol ndammiri (opperaasiyonaaji « tabaski »), baḁgol mooftorḁe nguura jawḁi, moy'itingol leyḁeele e huḁo, hono mooftugol huḁo gubbal, bamtugol ndema nguura jawḁi ndunngu (ñebbe) e ndema ilneteeka (*Pennisetum purpureum*).

Won kettuḁe kese ko wani no kuutoragol ñamri jawḁi nii, e yeru, aynaabe ooroori e rema-ayna'en nana kuutoroo ḁe seeda seeda, woy'aabe no ustiri pamaraagal doole mumen so musibbaaji weeyo mbaḁii (baylagol ngonka weeyo, ñabbugol cogguujj nguura jawḁi e luumaaji, ekn.). E banḁge godḁo oo, burbe heewḁe e aynaabe bee, ndaranaaki waylude haa laaba peeje ngaynaaka njoginoo ḁee. Beydugol ngol no yidiraan nii, ko seeda e maḁbe mbaḁata ḁum, e ko buri heeraade, jom doole en wonbe e nokke waawbe jolnude kaalis keewḁo tawa kadi ko jogiife tiidndi e nokku hee e waawḁe totteede leyḁeele ḁo ina mbaḁa ndema keewka ko nawata e ndiyam. Duum waḁi, jirlagol ooroori heddi e wonde gollal baḁngal faayiida e kisnugol njubbeeje jaafḁe

1. Senegaal – Winndito Huubtodinngo Yimbe e Kodorḁe, Ndema e Ngaynaaka.

e nder falnde poode ngaynaaka
palol Rewo leydi ndii. Kono so
yeewaama, ngol jirlogol jawdi ina
hawra e gede baasnooje keewde
debooje leeltinde dūm no feewi,
ko wayi no bamtugol peeje ndema
e ko takkii e Ferlo: to Fudnaange-
Fudnaange-Hirnaange tuggi e nokku
demeteedo gerte oo, to Fudnaange-
Worgo tiggii Banngge Fudnaange
Senegal e to Rewo-Rewo-Worgo
tuggi palol daande maayo Senegaal.

Ko sawndii dūm, keewal resooji
fooraasuuji dognirteedi masinjaaji
dii gila 2012, ina walla e baylugol
carogol yooqorde ndiyam keewde
dee. E jaati, njakkere ndiyam gasii
walla maa gasoy ko leelaani, natta
huunde beydoore teddeendi donngal
jawdi so ceedu yontii. Goonga nii
ko dente nokke dee naamnotoo
dūm, kono no fooraasuuji keewri
nii e banngeeji kala hadaani addude
e yimbe bee faayre. Faayre ndee
fa'i ko e waasde wadtorde sardijji
teenjtuɗi tammbiidi kisnal ndiyam
njarnateedam jawdi dam, hono
jokkondiral ngal seerndotaako
hakkunde goodal ndiyam e
waawde huutoraade durnirde,

haa teenjti noon saanga ceedu.
E fannu godɗo, ina haani hollireede,
wonde ko dawrugol tellitinal laamu
ngol addani ngaynaaka ooroori
cadeele banj-yoonj-banj e sahaa mo
goomuujii kisnal leydi dii ngonni e
poodondiral leydi burgal hiisde
hakkunde gollotoobe heen bee,
be gooto e mumen kala yi'lotoo
no tabitiniri jojjande e ngaluujii
tawaadi tammbiidi golle njeñcudi
dee. Kesɗitine gaddaade e Kuulal
3 tellitinal laamu, tawa rewiraa ko
e wadude nokkuujii fof kominaaji,
potaani hadde yimbe faamde wonde
hadata tabitingol golle de kominaaji
dii ndokkaa pa'tude e kisnal ngaluujii
tawaadi dii ko njakkere ngaluujii e
gollotoobe duumiibe be mbaawkaaji
timmuɗi. No njakkere dii doo ngoy'aaji
duumorii ni, ina famɗina doole Cefe
oorooji (Unités pastorales) (UP)
gonde e etaade ñiibaade e tellitinal
laamu dee. Ina teskee wonde balle
de kominaaji dii mballata be dee
njonaani, sabu de timmintaa rewindo
tabitingol lelngooji kisnal UPeeji
dii. Yanti heen, alaa ko de beydata
e ebbooji jubbingol UPeeji dii.

Badtorgol aynaabe e peewnugol dawruḁe ngenndi e ñaawirḁe fannuyankooje : golle ba’ḁe no ñiiye wafḁu ni

Jabbe no dente aynaabe tawtortee batuuji gostondiral miiḁooji baḁateefḁi so defte dawrugol e cardinirḁe ina peewnee, ko halfinaabe sarwisaaji laamu jogiibe ḁowḁi ḁeen golle lelnata ḁumen, hono Jaagorgal ngaynaaka e sarwisaaji karalle jokkiḁi e mum ḁii. Ina haani siftineede wonḁe ci’nugol jabbe nanondiraade laabḁe jowitiide e cubtagol dente aynaabe potḁe tawtoreede golle lelnugol dawruḁe ngenndi ina njogii, ko famḁi fof, geḁe ḁiḁi palotoode ḁum: heen gootal ko keewal dente e ustagol dental pelle ngaynaaka, ḁiḁabal ngal ko pellital won e dente aynaabe gardinooje ngoy’aaji mumen e kala dawrugol yetteteengol. E ngoon yeeso, dente senndikaaji aynaabe poti wakkilaade yetta geḁal mumen haa timma kadi mballita e: (i) darnude dingiral tawa ngal daranii tan habanaade nafooje aynaabe; (ii) lelnuidde kambe fof peeje e no be tawtortee golle peewnugol dawruḁe ngenndi ḁee; e (iii) winndude deftere baḁḁiide nulaabe maḁbe bee.

Winndannde ngardiindi-ebbo sardi ngaynaaka e hitaande 2013 saakta tan, CERFLA addi heen ballal mum e dente nokke gonḁe e falnde Ferlo ḁee, mbele eḁe mbaawa waḁḁe bulnaango nanondiraango e sardi laawḁfinal ngaynaaka oo kam e dawrugol kuubtodinngol bamtaare ngaynaaka. E ngoon yeeso, buri rippeede, geḁe godḁe na kedḁii, ko: (i) waḁḁe heblooji e ponndugol

humpito e ebbo sardi ngaynaaka; (ii) ballal e pewjugol winndannde lelngo waḁanteende kisnugol jojjande aynaabe e leydi; e (iii) bulnugol ebbooji peewnital potḁi waḁtoreede so laawḁfinal ngaynaaka ngal ina waḁtee. Caggal robindo peeje ḁe dente aynaabe pewjani ḁeenka kisal jojjande mumen, CERFLA e dente nokke ballidiide etiima waḁḁe heen tonngol, be pawii e gostondiral janngitte tonngi golle e peeje cakkitaade ummiḁi e nokkuuji ḁii, e silo loowḁi lelngo laawḁfinal ndii (laawḁfinal ndeendi, cardingol nokkee, cardingol nokkere e nanondire hakkunde leyḁeele ḁe Senegaal jabi).

Kono noon, kebe ḁaḁaade heen ḁee, dente aynaabe ḁee njaḁbaaki ḁumen no potnoo jabḁoraade nii mbele eḁe mbaawa waawnude dawruḁe ngenndi ḁee e jabbal lelnugol laawḁfinal ngaynaaka belsindangal ko ina wona jooni duubi ngal. Kaan ngonka saabii ḁum, e ko buri feeḁḁe, ko no dental pelle ngaynaaka ustorii ni, ngal ronki darnude feere lelngo bamḁaande waḁanaango peeje moy’yiingol dawruḁe ngenndi e loowḁi laawḁfinal ngaynaaka ndii.

Ina foti faameede wonḁe hollirḁe hoore mum e dingiral nokkere walla ngenndi – no aynaabe bee e dente mumen etotoo waḁḁe nii – yonaani e foodtude yimbe e banng e mum mbele ina ḁaḁa doole no konngol waawi jabireede e jabbe jogiibe hattan

bee. E bannge godfo, caaynugol
ngoy'aaji dente aynaabe e nder
ngoy'aaji denndaangal yeñcinoobe
dowri ina gaaña ngaynaaka kaa no
feewi. No senngo ngaynaaka kaa
welsindiraa e dawruđe ngenndi nii,
ko hono noon dente aynaabe ngoniri

bannge burdo famdude doole e dente
senndikaaji dentinde yeñcinoobe
dowri. Oon teskuya ina noddi aynaabe
e mbaawka mumen nanondirde e
ko woni ngoy'a mumen koo, tawa
ebe beyda doole e jonnde maɓbe e
senndikaaji yeñcinoobe dowri dñi.

Jabbogol dawruđe ngenndi nokke e peeje laawdingol dee, fannu jejjitaado

Ina teskaa no dente aynaabe dee
njaɓɓorii dawruđe ngenndi dee ni ina
famdi doole so tawii yeewndaama
no moyyi: (i) jodnde aynaabe e
dente e do pellite dawruđe ngenndi
dee yetteteo doo; (ii) no be poti
jabboraade lalnande laamu pa'tude
e kisanl ngaluuji ngaynaaka; e
(iii) fannu no dawruđe ngenndi
nootorii soklaaji dente aynaabe e
rema-ayna'en burdi himmaneede.

Bolol bamtaare ngol dente renndo
ngaynaaka pawii ngol, sifaa mum ko
ina wadi heen pelle seeda keewde
dille, keewde kabirde tawa ina
mbaawi roondaade jolne bamtaare
kese. Ina tawee heen kadi ndenton
nokke tokoson kon won e hoochoobe
ndarni, kono tawa ngalaa jogogal
ballawal dumen e yuɓɓinde golle
haa mbaawa wontude pelle mawde.
Ko buri heewde e oon fannu noon,
dente nokke e dente aynaabe
Ferlo ina ciforee jogaade dowirde
pamare doole, hono noon kadi
diisnondirteebe kominaaji maɓbe e

hoochoobe dente aynaabe pamdiri
jande e anndude loowdi dawruđe
ngenndi e binndande laawdinooje
dee. Oon teskuya hollirii wonde ebe
poti dañde ko buri yaawde, wallooobe
tawa ko heewbe doole, tawa ballal
ngal yahrata ko bannge beydude
mbaawkaaji maɓbe tawa ina naatna e
golle dee sarwisaaaji laamu ñiibdi dñi.

Jaale beydirde no denndaangal soklaaji duuso aynaabe e lelnugol dawruđe golle ndema e bamtaare aadee'en

Ko buri heewde, fannu ballal-e-wasiya e loowdeejj badanteede aynaabe de'e keewi haadtineede ko e duuso e bannge cellal e caaktugol karallaagal beydugol jawdi (teenŋi noon e ndema jaabnde e karalle bamtirde ko daŋatee e jeŋi ndema). Waasaani anndeede, naworde soklaaji keeriidi aynaabe ooroori e rema-ayna'en ina naamnii yettude jabbe baawde yahdude e jirlagol jawdi ngol kam e dowdi ngalu besngu aynaabe ooroori. Ngaynaaka ooroori ina welsindaa e peeje badanteede lelngo goomuujj ndema, de buri heewde darnaneede tan ko soklaaji kuutoragol ndema tigrigi kaa. No peeje e gollorde njuuboodi goomu ndema de'e bamtorii nii fof, hadaani gede keeriide ngaynaaka ooroori welsindeede e jabbe baylugol gannde e tabitine.

Ngam daŋande dum safaara, gollotoobe heen heewbe yettani dum ko jabbal yeewndagol won e kabirde e nokkuuji ngaynaaka (feere « *bilan simplifié* », jabbal inniraangal « Individual Household Economy Analysis », jabbal bamtugol gese lekkol rema-ayna'en « *champs écoles agropastoraux* », ekn.). Kuutoragol de'en kabirde e nokku ngaynaaka ko jolne kese badde faayiida sabu ede njaltina fannuujj di silooji ngalu pooye aynaabe meedaa siftorde. Kono tan, de'en jolne ko donke pa'tude e baylugol gannde e tabitine potde wadteede hakkille paddotoo dumen.

So yimbe njidii yubbondirde kabirde goomu ndema e keeragol ngaynaaka ooroori, alaa e sago be mbadta hakkillaaŋi e no kuutorde kese de'e ngolloraa ni, e no gollotoobe heen bee fof nji'rata dum ni. De'en kabirde, e oo sahaa jooni, ko galleeji tabitinoojide dii tan kuutortoo di, te ko fotnoo haaleede e waawde walla waasde de huutoreede koo seeda haaletee e nokkuuji widto e goomuujj ndema.

Fannu goddo pamdudo ko huccanaa oo fa'ti ko e soklaaji bamtaare aadee'en keeraaniidi dente aynaabe ooroori. Peccugol dawruđe ngenndi e kinle « *sectorisation* », wadii haa bamtaare ngaynaaka huccani tan ko gede bamtooje njeŋcudi jawdi e kisnal ngaluujj ngaynaaka ooroori. E oon sahaa, ina teskaa wonde jaagorde cellal aadee'en, janje e heblo gollal, mbadtoraani e golle mumen keeragol soklaaji aynaabe ooroori bee. Yanti heen, de'e jaagorde ne, dente aynaabe hay huunde mbiyaani dumen. Hay so dawrugol e weleede naworngol darnude jolne ngenndi pa'tude e janje e cellal to dowri wadaama, nokkuuji aynaabe ooroori ina njakkiraa ngalu aadee'en haralleebe. Addi dum ko mahanteeje ngenndi waawbe defaade kebgol e sarwisaaji renndo leslesi badanaadi aynaabe e besnguujj mumen (lopitaaluujj tokoosi, lekkolaaji, dufe heblo gollal, ekn.). Yanti heen kadi oon nokku

ngaynaaka ooroori ina famdi
yimbe kadi o foodataa jolne
jeyi-janane de mbadanaaka tan
cellal jawdi e nguura mum.

lekkolaaji tolno gadano no haanirta
nii, mbele ebe mballa e beydugol
moyYere jande jannginteede sukaabe
be timminaani tawo duubi 15 ;

So fawaama e soklaaji di yeewtidaabe
e ndee doo janngitere di kaali dii, ina
jojji wadde jabbe no ngoy'aaji pa'tudi
e bamtaare wonbe e ngaynaaka
ooroori keeriide poti toppitoreede,
de pawee, ko famdi fof, e de
doo ji'le tati badde faayiida :

b) Toppitagol keeriide ngaynaaka
ooroori e peeje heblooji bamtaare
mbele loowdi heblo moyYiri ina
dañee, tawa ndarnde ummanaande
nokke joganiinde sukaabe ummiibe
e nokku ngaynaaka ooroori ina
daña yaakaare moyYere ;

a) Doolnugol mbaawka dente nokke,
renndo ngo wonaa laamuyankeeewo,
e besnguujj aynaabe e no ina dowra

c) Bamtugol laabi kisnirdi renndo
jahdooji e ngonka ngaynaaka ooroori.

